

УДК 338.45:669

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МЕТАЛУРГІЙНІЙ ПРОМИСЛОВOSTІ УКРАЇНИ

ЯЛДІН Ігор Володимирович

кандидат економічних наук, доцент

Економіка будь-якої країни є продуктом тривалого історичного розвитку. Вона формується в результаті поглиблення суспільного поділу та кооперації праці, ґрунтується на використанні наявних національних ресурсів і забезпечує реалізацію економічних інтересів країни. При цьому досить важливими характеристиками з погляду забезпечення сталого економічного зростання країни є: рівень розвитку продуктивних сил, тип економічної системи, характер суспільного відтворення, специфіка господарського механізму, рівень життя населення, зовнішньоекономічні зв'язки тощо. Актуальним є твердження С. Єрохіна [1, с. 53] щодо потреби оптимізувати такі ознаки, як зв'язки між підприємствами, зумовлені поділом праці; господарська цілісність; спільне економічне середовище, у якому діють суб'єкти господарювання; спільна система економічного захисту тощо.

Особливістю економіки України, як видно з рис. 1, є переважна орієнтація на розвиток важкої індустрії, поєднана з певними вадами в розвитку галузей, що продукують товари народного споживання. Навіть пропонується (Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» [2]) удосконалення структури промисло-

вого виробництва, орієнтоване на збалансування потреб ринку й виробничих потужностей промисловості, залишає значну частину гірничо-металургійного комплексу (ГМК) у загальному обсязі промислової продукції. Позитивним моментом при цьому є наявність галузей і виробництв, що забезпечують науково-технічний прогрес та поглиблення внутрішньо- і міжгалузевих виробничих зв'язків. Відповідно й розвиток країни пов'язаний з раціональним використанням природних, матеріальних і трудових ресурсів, забезпеченням відповідних пропорцій у межах галузей, регіонів, усього господарства, інтенсифікацією виробництва, підвищенням рівня суспільного виробництва, охороною навколишнього середовища. Однією з передумов для цього є поширення інтегративних процесів, що відбуваються без порушення стійкості роботи залучених до їхнього проведення суб'єктів господарювання.

Наведена на рис. 1 інформація підтверджує зорієнтованість національної економіки на важку індустрію. Так, зокрема, питома вага металургійного виробництва у структурі випуску всієї економіки у 2006 р. становила 10,4%. У найбільш сприятливому для цієї галузі 2004 р. ця частка становила 11,1% [4, с. 19]. У цілому діяльність суб'єктів металургійної галузі підпорядковується загальній динаміці виробництва в Україні, яке падало від 1992 р. до 1998 р. Починаючи з 1999 р. воно збільшилося на 4,3% й досягло максимуму темпів зростання у 2003 р.: +15,8%. Потім через уповільнення зростання обсяги промвиробництва у 2005 р. збільшилися лише на 3,1% [5]. Відповідно й найвищий показник виробництва металургії в Україні припадає на 1988 р., коли було вироблено 47,4 млн т чавуну, 52,2 млн т сталі, 39 млн т прокату [6].

Орієнтуючись на рис. 1, можна твердити про значущість гірничо-металургійного комплексу для світогосподарської економічної системи. Підтвердженням цього положення є

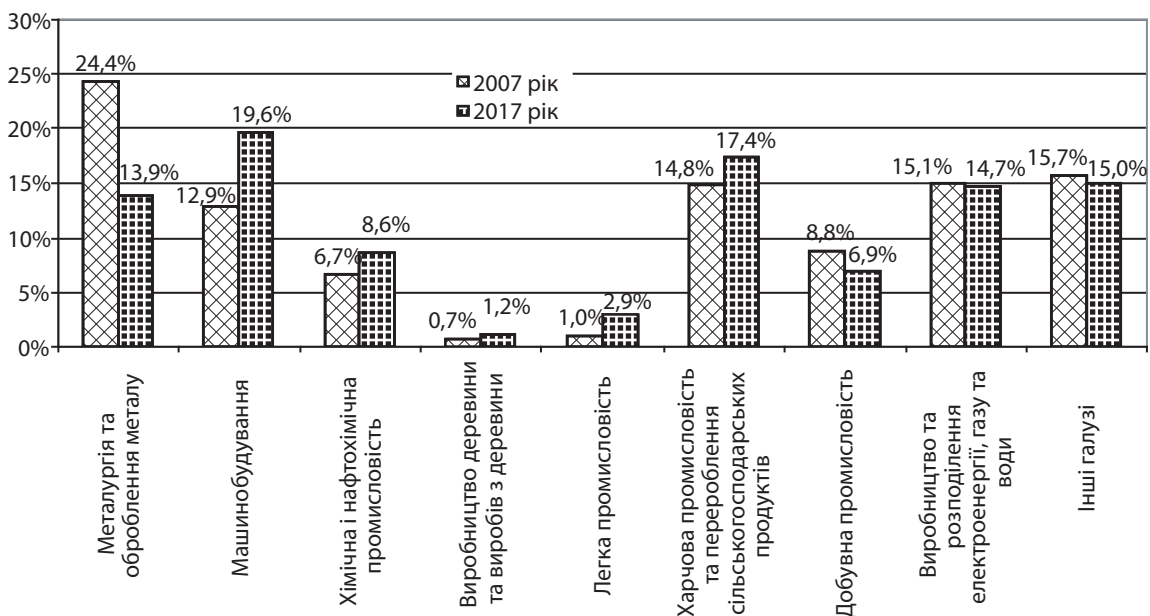

Рис. 1. Галузева структура промисловості України та прогнозована динаміка структурних зрушень [3]

як зростання цін на сталь з 2003 р. до 2005 р. в декілька разів (до 600 дол. США за тону), що навіть за зворотної в поточний час динаміки не повернеться до минулого рівня [7, с. 5], так і те, що в промислово розвинутих країнах виробли з металів становлять майже $\frac{2}{3}$ продуктової структури ВВП, а в Україні металургійна промисловість забезпечує

понад 43% валютних надходжень [8, с. 268]. Важливість ГМК для національної економіки підтверджується й значним внеском його продукції у валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. Про це свідчить показаний на рис. 2 розподіл галузей за внеском у ВВП.

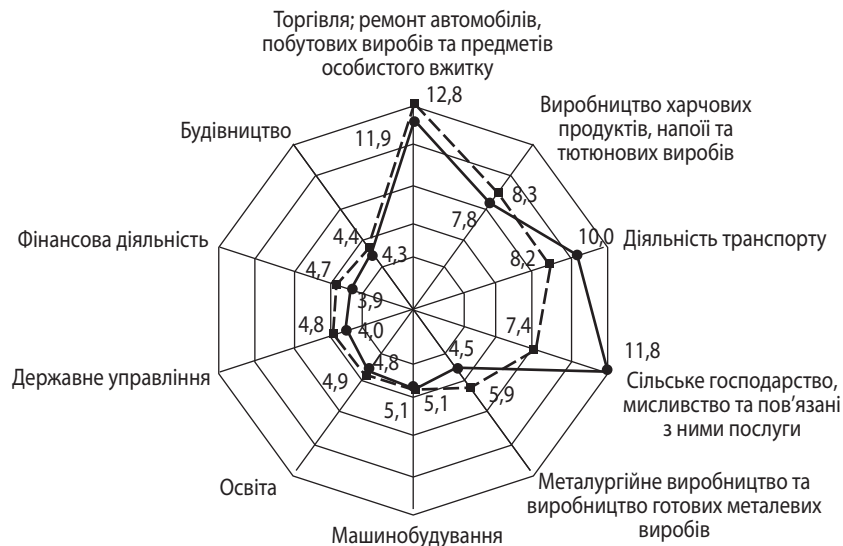

Рис. 2. Частки окремих видів економічної діяльності в структурі валового внутрішнього продукту, % [4, с. 18]

Одним з напрямів, щоб суб'єкти ГМК розв'язали проблеми вироблення власної стратегічної позиції, на думку автора, є активізація інтеграційних тенденцій. Теоретичним підтвердженням цьому є значна представленість в економічній літературі [9–15] досліджень щодо утворення різного типу інтегрованих структур бізнесу (ІСБ) з суб'єктів промисловості в цілому й ГМК зокрема. Означення всіх можливих типів утворених ІСБ наведено в Господарському Кодексі України [16]. Водночас, не можна не підтримати висновки консалтингової групи «БІГ» [17, с. 18–19] та А. І. Пушкаря [18, с. 9], щодо наявності в межах національної економічної системи більшого різноманіття форм реалізації інтеграційних утворень, яким притаманна значно складніша, ніж визначено в законодавстві, структура. При цьому слід враховувати й можливе розширення розуміння ІСБ за межі окремої галузі, коли ІСБ утворюють позначені на рис. 1 та рис. 2 межі видів діяльності. У цьому сенсі інтеграційні процеси розширюються до кластерів, які визначив М. Портер (територій, що містять взаємопов'язані підприємства, спеціалізовані на певній діяльності та підприємства з підтримних і супутніх галузей [19; 20]). Такі кластери становлять новий спосіб структурування економіки, організації, теорії та практики економічного розвитку, а також встановлення державної політики, який забезпечує додаткові можливості для зростання продуктивності суспільної праці [21; 22].

Поділ національної економіки на кластери, відповідно до [23, с. 62], може здійснюватись або шляхом встановлення кооперованих зв'язків між підприємствами за посередництва регулювальної функції ринку, або шляхом безпосередньої організації щодо замкнутої сітки виробничо-

господарських зв'язків кооперованих підприємств різних галузей на базі взаємного переплетення їхніх інтересів (найтипівіші форми цього типу структурування – концерн, корпорація, ФПГ). Обидва означені шляхи свідчать про зростання важливості проведення досліджень у сфері організації управління розвитком ІСБ.

Виділенню кластерної форми утворення ІСБ сприяє значний рівень сконцентрованості економіки ГМК. Так, за даними консалтингової компанії McKinsey, у 2005 р. частка п'яти найбільших компаній на світовому ринку сталі становила 18%, а частка 25 найбільших компаній – 45%. Однак, за прогнозом цієї самої компанії у 2010–2012 рр., частка п'яти найбільших компаній на світовому ринку сталі становитиме 25–30%, а частка 25 найбільших компаній – 55–60%. А в окремих регіонах світу рівень концентрації виробництва сталі сягатиме 75–80% [24, с. 30]. Якщо ж узяти металургійну галузь у світі в цілому, то вона, навпаки, слабо консолідована. Частка 10 найбільших виробників у світі становить лише 22% ринку [7, с. 5].

При цьому, якщо у 2005 р. у світі не було жодної компанії, яка б виробляла понад 100 млн т сталі на рік (понад 50 млн т на рік виробляли дві компанії, а понад 10 млн т сталі – 11 компаній), то очікується, що у 2012 р. у світі буде одна-дві компанії, які вироблятимуть понад 100 млн т сталі на рік, п'ять компаній виплавлятимуть понад 50 млн т, а 18 – понад 10 млн т сталі на рік [24, с. 31]. Отже, можна наголосити, що саме інтеграційне підґрунтя сприятиме зростанню потенціалу й потужностей ІСБ на глобальних металургійному й коксохімічному ринках. Саме концентрація виробництва й капіталу сприятиме по-

кращенню організації виробництва, скороченню витрат і поліпшенню інноваційно-інвестиційної політики.

Емпіричним доведенням актуальності обраної проблематики дослідження є значна представленість ІСБ серед національних суб'єктів господарювання та активні процеси перерозподілу структури власності, що реалізуються як угоди щодо злиттів та поглинань (M&A). Так, як видно з табл. 1, для добувної промисловості притаманна досить невелика кількість суб'єктів господарювання (їхня частка протягом аналізованого періоду становить менше 1%). Разом з тим, для добувної промисловості, до складу якої належить більшість підприємств ГМК (підприємства початкового етапу логістичного ланцюга), притаманна порівняно висока кількість різного типу ІСБ. Порівняння ж наведених у табл. 1 показників щодо кількості суб'єктів господарювання з показниками випуску промислової продукції, так як це зроблено на рис. 3, підтверджує тезу про високу

сконцентрованість суб'єктів ГМК. При цьому кожного з них можна розглядати як окреме інтегроване утворення.

Якщо ж звернутися до стану угод з M&A (їхнє проведення пропонується розглядати як здійснення інтеграційно-дезінтеграційних процесів), то їхня динаміка в ГМК також відповідає загальносвітовим тенденціям. Так, до 2008 р. обсяги українського ринку M&A були досить високими: за весь 2005 р. було куплено і продано активів на суму 7,7 млрд дол США, у 2006 р. – 4,9 млрд дол США, у 2007 р. – 14 млрд дол США [26]. При цьому якщо раніше переважна кількість угод припадала на банківський сектор, то в поточний період, як видно з рис. 4, центр уваги зсунувся на суб'єктів господарювання металургійної галузі промисловості. Цей процес тісно перетинається й співвідноситься з циклічною динамікою обсягів промислового виробництва та кількістю й вартістю укладених угод з M&A.

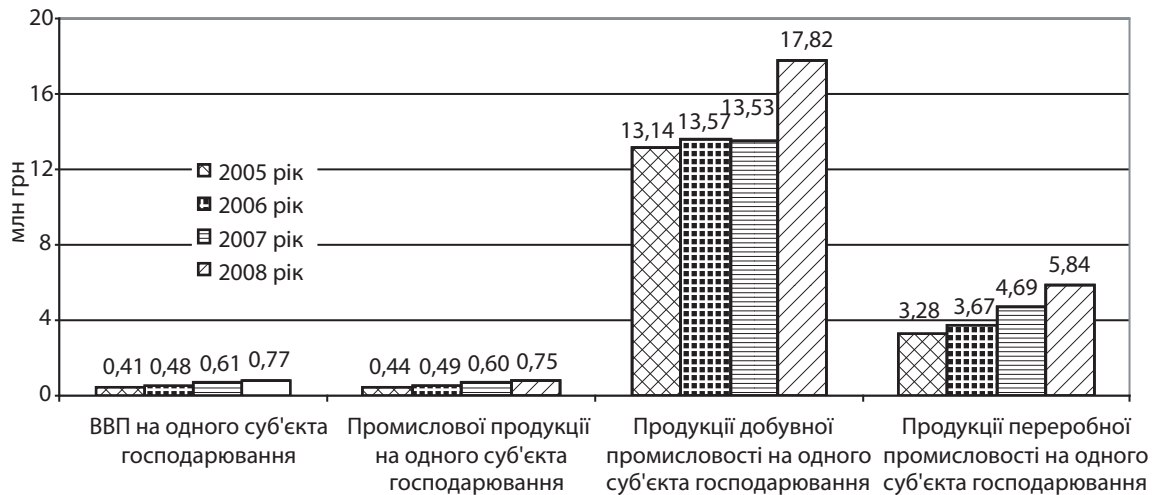

Рис. 3. Випуск промислової продукції на одного суб'єкта господарювання

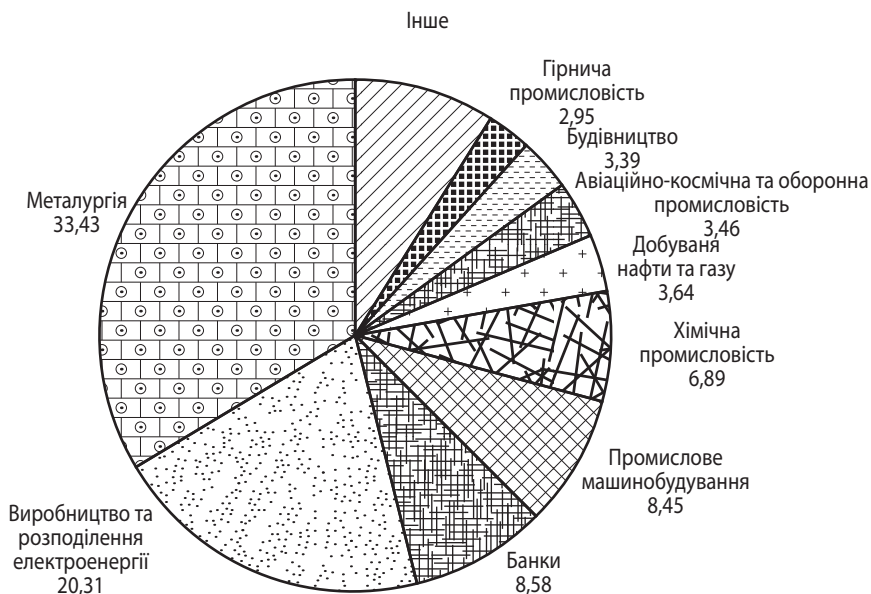

Рис. 4. Розподіл обсягів торгівлі акціями Першої фондової торговельної системи у 2008 р. за галузями промисловості, % [27, с. 8]

Таблиця 1

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за галузями економіки та їхня представленість у складі інтегрованих структур [25]

Тип суб'єкта господарювання	На 1 січня 2008 р.				на 1 січня 2009 р.				на 1 липня 2009 р.						
	Усього, одиниць	Добувна промисловість		Переробна промисловість		Усього, одиниць	Добувна промисловість		Переробна промисловість		Усього, одиниць	Добувна промисловість		Переробна промисловість	
		Од.	%	Од.	%		Од.	%	Од.	%		Од.	%	Од.	%
Усього, у тому числі:	1187020	4164	0,35	113109	9,53	1228888	4817	0,39	114232	9,30	1240776	4862	0,39	114315	9,21
фермерське господарство	50023	1	0,00	66	0,13	50126	1	0,00	77	0,15	49967	1	0,00	82	0,16
приватне підприємство	270331	661	0,24	30846	11,41	278574	802	0,29	31350	11,25	281112	811	0,29	31420	11,18
колективне підприємство ¹	27708	64	0,23	4230	15,27	26564	64	0,24	4032	15,18	26087	63	0,24	3946	15,13
державне підприємство	7213	155	2,15	1077	14,93	6975	150	2,15	1025	14,70	6908	154	2,23	1009	14,61
казенне підприємство	43	0	0,00	25	58,14	44	0	0,00	26	59,09	44	0	0,00	26	59,09
комунальне підприємство	16636	37	0,22	1370	8,24	16336	34	0,21	1325	8,11	16181	36	0,22	1310	8,10
дочірнє підприємство	21648	144	0,67	3552	16,41	20973	147	0,70	3360	16,02	20652	142	0,69	3296	15,96
іноземне підприємство	2323	6	0,26	202	8,70	2307	6	0,26	200	8,67	2287	5	0,22	199	8,70
підприємство об'єднання громадян	4590	8	0,17	867	18,89	4560	11	0,24	890	19,52	4536	11	0,24	891	19,64
підприємство споживчої кооперації	1167	0	0,00	187	16,02	1234	0	0,00	182	14,75	1273	0	0,00	191	15,00
орендне підприємство ¹	1222	8	0,65	139	11,37	1193	8	0,67	133	11,15	1178	7	0,59	130	11,04
спільне підприємство ¹	5068	14	0,28	891	17,58	5013	15	0,30	878	17,51	4978	15	0,30	870	17,48
акціонерне товариство, з них	31993	370	1,16	7268	22,72	31100	371	1,19	6947	22,34	30696	372	1,21	6813	22,20
відкрите	10406	199	1,91	3523	33,86	10058	206	2,05	3340	33,21	9871	205	2,08	3264	33,07
закрите	21098	170	0,81	3698	17,53	20502	164	0,80	3553	17,33	20209	165	0,82	3487	17,25
товариство з обмеженою відповідальністю	381205	2232	0,59	52042	13,65	404525	2735	0,68	53832	13,31	410731	2772	0,67	54332	13,23
товариство з додатковою відповідальністю	730	0	0,00	27	3,70	761	5	0,66	28	3,68	765	5	0,65	29	3,79
повне товариство	1948	3	0,15	180	9,24	1939	3	0,15	180	9,28	2019	4	0,20	181	8,96
командитне товариство	654	0	0,00	81	12,39	642	0	0,00	81	12,62	636	0	0,00	78	12,26
кооперативи	33257	30	0,09	1663	5,00	34324	31	0,09	1629	4,75	34668	30	0,09	1621	4,68
організація (установи, заклади)	101817	2	0,00	452	0,44	104024	2	0,00	454	0,44	104573	2	0,00	446	0,43
асоціація	2953	4	0,14	116	3,93	3057	5	0,16	114	3,73	3103	5	0,16	112	3,61
корпорація	849	5	0,59	73	8,60	862	5	0,58	74	8,58	866	5	0,58	72	8,31
консорціум	84	1	1,19	10	11,90	89	1	1,12	12	13,48	88	1	1,14	12	13,64
концерн	400	4	1,00	37	9,25	396	4	1,01	32	8,08	393	4	1,02	32	8,14
філія (інший відокремлений підрозділ)	55937	377	0,67	5074	9,07	55322	379	0,69	4741	8,57	53841	380	0,71	4599	8,54
інші об'єднання юридичних осіб	143150	8	0,01	588	0,41	153742	9	0,01	557	0,36	158787	9	0,01	533	0,34

Дійсно, у 2008 р. ринок M&A в Україні скоротився до 2 млрд дол США через майже повне припинення надходження іноземних інвестицій. Однак на початку 2009 р. знову активізувалися злиття й поглинання з можливим максимумом наприкінці року [26]. На жаль, таке зростання буде несуттєвим (близько 3 млрд дол США) через зменшення вартості виставлених на продаж суб'єктів господарювання або через продаж невеликих за розміром підприємств з великим розміром боргового навантаження (як правило, перевищує розмір власного капіталу). Так, наприклад, за 2008 р. відбулася лише одна угода вартістю в 1 млрд дол. США (залучення до ІСБ «Метінвест Холдинг» американської вугільної компанії United Coal Company, вартість якої у 2007 р. сягала 2,5 млрд дол США).

Якщо ж порівняти національний фондовий ринок з ринками решти країн світу, то також можна виявити подібність у тенденціях. При цьому слід враховувати, що Україна належить до групи Frontier (граничний ринок), а отже її включено в розрахунок індексу S&P, динаміку зміни якого наведено на рис. 5 (за 2008 р. знизився на 80,19% з 406,10 до 80,43 пунктів). Рейтинг поширює міжнародна рейтингова агенція Standard & Poor's на підставі даних

про цінні папери 617 емітентів із загальною капіталізацією 202,22 млрд дол США, що належать до 34 країн світу та серед яких 21 емітент є національним суб'єктом господарювання. Ринкам цієї групи властиве значне зниження всіх основних показників. Інший індекс, MSCI Frontier Markets, також поданий на рис. 5, упродовж 2008 р. знизився до 471,26 пункту проти 1 056,89 пункту (на 55,41%). Цей індекс узагальнює інформацію щодо 183 суб'єктів господарювання (їхня загальна капіталізація становить 106,32 млрд дол. США) з 25 країн світу та включає 6 національних емітентів (Індекс MSCI Ukraine за 2008 р. погіршився на 83,87%, знизившись із 1 055,18 до 170,16 пунктів).

Входження до означених індексів таких емітентів як ВАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ВАТ «Південний ГЗК», ВАТ «ВК «Шахта Красноармійська Західна № 1», ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», ВАТ «МК «Азовсталь», ВАТ «Полтавський ГЗК», ВАТ «Марганецький ГЗК», ВАТ «Концерн «Стирол» та ВАТ «Авдіївський коксохімічний завод» дає змогу стверджувати, що подана на рис. 5 динаміка притаманна національному гірничо-металургійному комплексу в цілому. Розбіжності ж наведених змін індексів пояснює різний склад залучених до розрахунку емітентів.

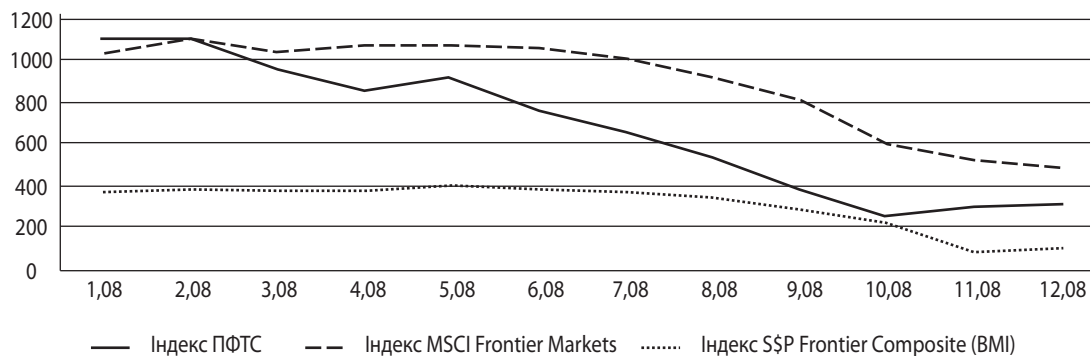

Рис. 5. Український фондовий ринок порівняно з іншими ринками [27]

Таке падіння індексів в цілому відповідає зміні обсягів промислового виробництва, яке відбувалося в Україні. Так, як видно з табл. 2, унаслідок світової фінансово-економічної кризи у 2008 році зменшився випуск промислової продукції майже за всіма галузями (хоча вже впродовж 2009 р. почалося певне відновлення виробництва). Така ж ситуація властива й ГМК. Стрімке падіння споживання металу призвело до скорочення завантаження ГМК наприкінці 2008 р. більш ніж на 56,8%; обсяги виробництва чавуну впали на 34%, сталі – на 36,8%, прокату – на 36,6% [28].

У цілому з квітня до березня 2009 р. металургійне виробництво скоротилося на 7,1% з наступним зростанням з березня до лютого на 4,6%. За чотири місяці 2009 р., як видно з рис. 6, спад становить 44,8%. Унаслідок такого падіння у травні 2009 р. працювало лише 14 доменних печей (із 43), 5 конверторів (із 21) та 28 мартенівських печей (із 42). Відповідно й загальний збиток всіх металургійних підприємств за перший квартал 2009 р. становив 2,3 млрд грн. При цьому за аналогічний період 2008 р. суб'єкти господарювання металургійної галузі отримали прибуток 2,7 млрд грн. Порівняння цих періодів свідчить про 30%

зменшення доходів від реалізації продукції, погіршення розрахункової дисципліни (зростання дебіторської й кредиторської заборгованостей у 1,5 та 1,7 раза відповідно) та перекося у відносинах з державою (заборгованість підприємствам з відшкодування ПДВ на 1.04.2009 р. становить 3,1 млрд грн проти 2,5 млрд грн на таку саму дату 2008 р.) [29].

Значна залежність національного ГМК від зовнішніх факторів зумовлює відповідність поданої на рис. 6 динаміки загальносвітовим тенденціям. Як видно з рис. 7, світова металургія також зазнала негативного впливу кризових явищ (на думку Я. Ярошенка, можливе досягнення дна спаду на рівні 80% від максимально зафіксованих обсягів [30]). При цьому можна констатувати кращі показники з виробництва сталі в Україні, порівняно з більшістю провідних країн світу (але ці показники гірші у разі їхнього співвіднесення з показниками конкурентів). Цьому сприяло збільшення експорту металургійної продукції до Китаю (10% від загальнонаціонального випуску прокату [29], тоді як у січні – червні 2009 р. постачання готового прокату в Китай зросло з 11 до 977 тис. т порівняно з аналогічним періодом 2008 р. [31]) та здешевлення вартості залізної руди через

Таблиця 2

Індекси промислової продукції [25]

Галузь промисловості	За роки, % до попереднього року									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Промисловість	113,2	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2	96,9	108,6
Добувна промисловість	106,4	103,3	102,3	105,5	104,1	104,4	105,8	102,7	97,6	108,6
Переробна промисловість	116,6	117,2	108,9	118,2	114,6	103,0	106,3	111,7	96,8	108,6
Легка промисловість	136,4	113,8	100,4	104,0	113,6	100,3	98,1	100,4	96,6	108,6
Виробництво коксу	92,0	154,3	125,5	108,7	103,4	86,6	87,9	103,3	85,0	108,6
Хімічна та нафтохімічна	108,8	110,6	106,5	116,8	114,4	109,8	103,2	106,2	93,8	108,6
Хімічне виробництво	109,0	107,9	107,9	116,0	111,0	107,8	100,9	103,9	90,9	108,6
Металургійне виробництво	121,3	104,9	103,9	114,3	112,0	98,5	108,9	108,3	89,4	108,6
Машинобудування	115,3	118,8	111,3	135,8	128,0	107,1	111,8	128,6	108,6	108,6

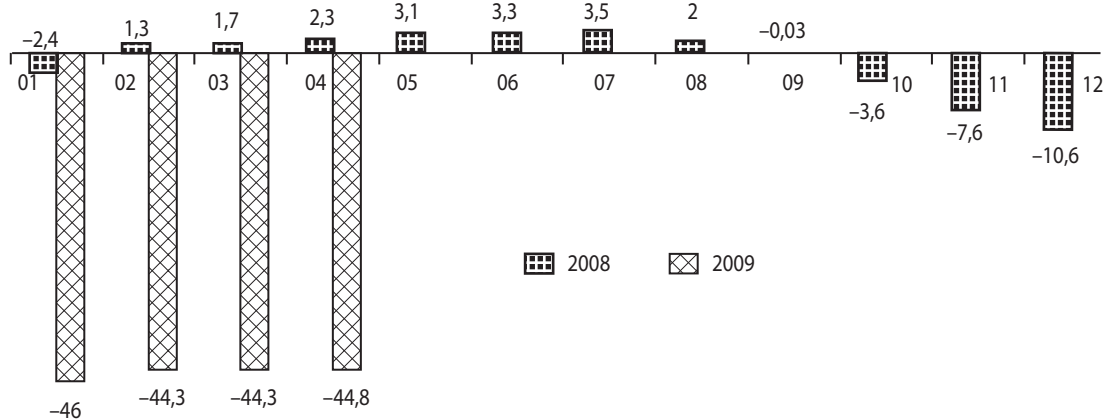

Рис. 6. Динаміка металургії, кумулятивно, % до відповідного періоду попереднього року [29]

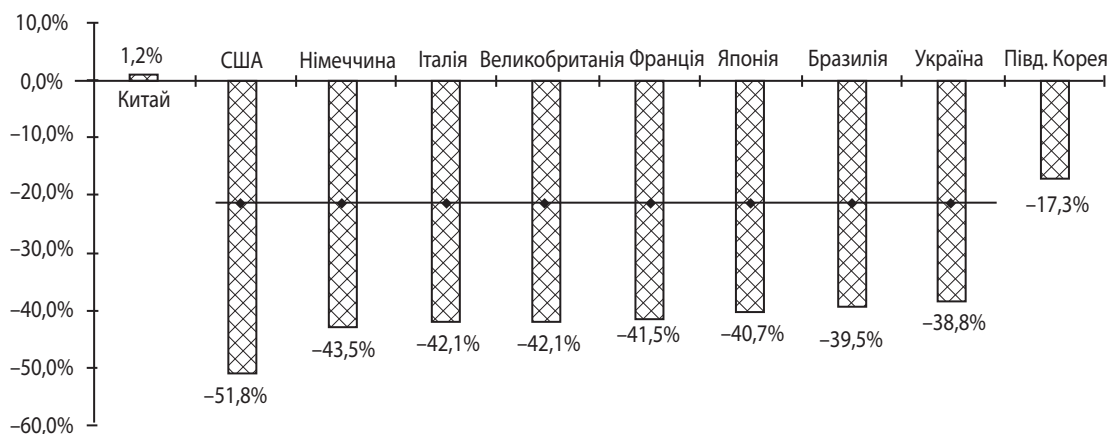

Рис. 7. Динаміка виробництва сталі в перше півріччя 2009 р. [30]

падіння курсу національної валюти з відповідним зменшенням вартості продукції порівняно з китайською.

Отже, можна стверджувати, що без забезпечення стійкої й ефективної роботи підприємств ГМК не можливо подолати кризові наслідки в масштабі країни. Це твердження особливо актуальне через значну експорто-

орієнтованість ГМК. Так, як видно з рис. 8, у структурі зовнішнього попиту домінує продукція десяти видів економічної діяльності (їхня частка становить близько 89% [4, с. 22]). За шість місяців 2009 р. суб'єкти національної металургійної галузі експортували прокату на 4,8 млрд дол США, хоча при цьому зменшилося постачання готового

прокату на внутрішній ринок (до 2 556 проти 6 115 тис. т), у країні Америки (на 27,6%, до 500 тис. т), Близького Сходу (на 10,4%, до 2 863 тис. т) та ЄС (на 50,8%, до 1 428 тис. т) [31]. Відповідно й негативним фактором розвитку ГМК можна вважати те, що 7,2% внутрішнього попиту на продукцію металургії задовольнялося імпортованою продукцією [4, с. 23].

Важливим з погляду дослідження тенденцій розвитку ГМК є те, що в другій половині 2009 р. відбувається певне відновлення діяльності промислового комплексу країни в цілому та металургійного виробництва зокрема. Як видно з рис. 9, за підсумком липня 2009 р. обсяг виробництва металу до червня 2009 р. зріс на 15,3% (таке зростання є найвищим за останні десять років) [32].

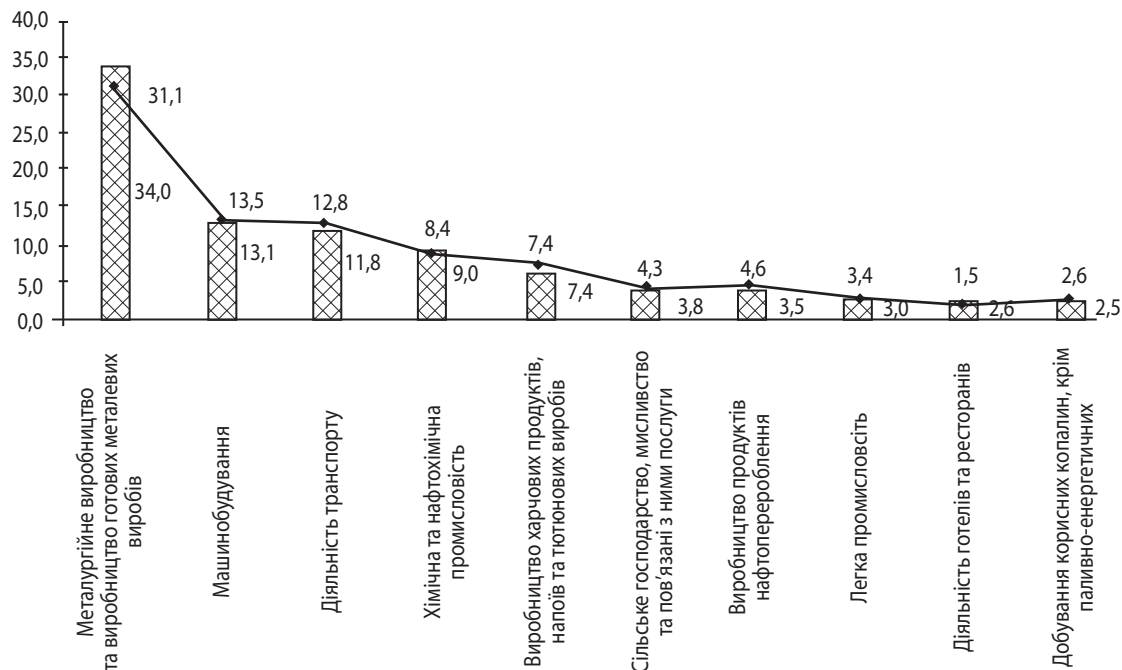

Рис. 8. Структура експорту товарів і послуг за видами економічної діяльності, % [4, с. 23]

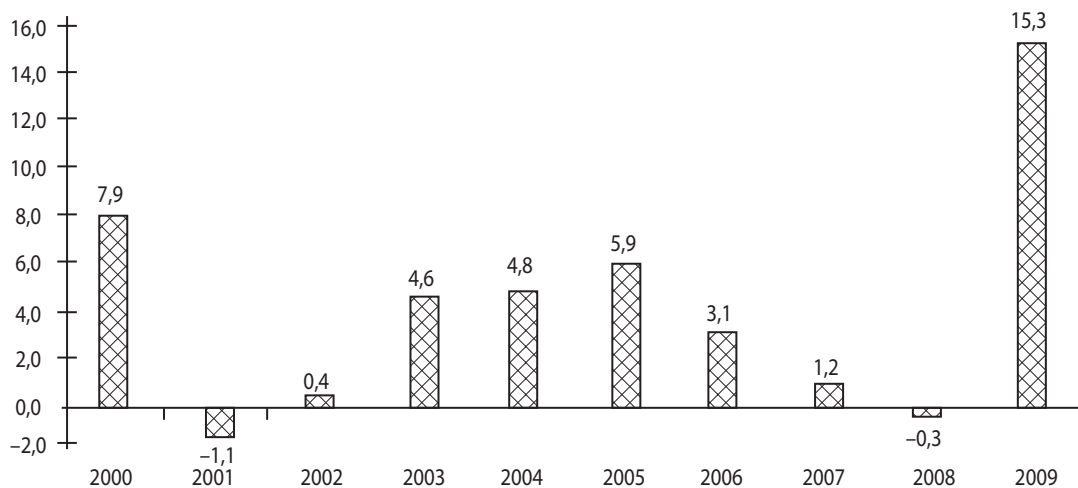

Рис. 9. Металургійне виробництво в Україні у 2000–2009 рр. [32]

При цьому, враховуючи, що (за рис. 1 та рис. 2) металургійна галузь є однією з провідних галузей (питома вага її продукції становила 5,9% від номінального обсягу ВВП у 2006 р. [4, с. 17], а у 2008 р. сягнула 7% ВВП країни, 10% валового випуску товарів і послуг, 22% промислового виробництва та 40% експорту [30]), можна погодитися з Б. Данілішиним [32], що відновлення життєдіяльності належних до цієї галузі суб'єктів господарювання закладає позитивні очікування щодо відновлення виробництва й у таких суміжних галузях, як видобуток паливно-енергетичних копалин, транспортування та виробництво коксу.

Наявність означених взаємозв'язків можна розглядати як одну з передумов поширення інтеграційних процесів

між різними суб'єктами господарювання. Дуже важливо відновити інтегративну діяльність національних товаровиробників, зважаючи на експортоорієнтованість і високу інтегрованість базових галузей у світовий ринок. Відповідно й наявні позитивні тенденції розвитку промислового комплексу країн Євросоюзу сприятимуть відновленню національної економіки. Таке поживалення, як видно з рис. 10, позитивно впливає на світовий ринок металопродукції, а отже, і виступає одним з факторів зростання стійкості суб'єктів господарювання, обраних для проведення дослідження галузей.

Орієнтуючись на означений на рис. 2 розподіл галузей за внеском у зростання ВВП, слід окремо дослідити частку

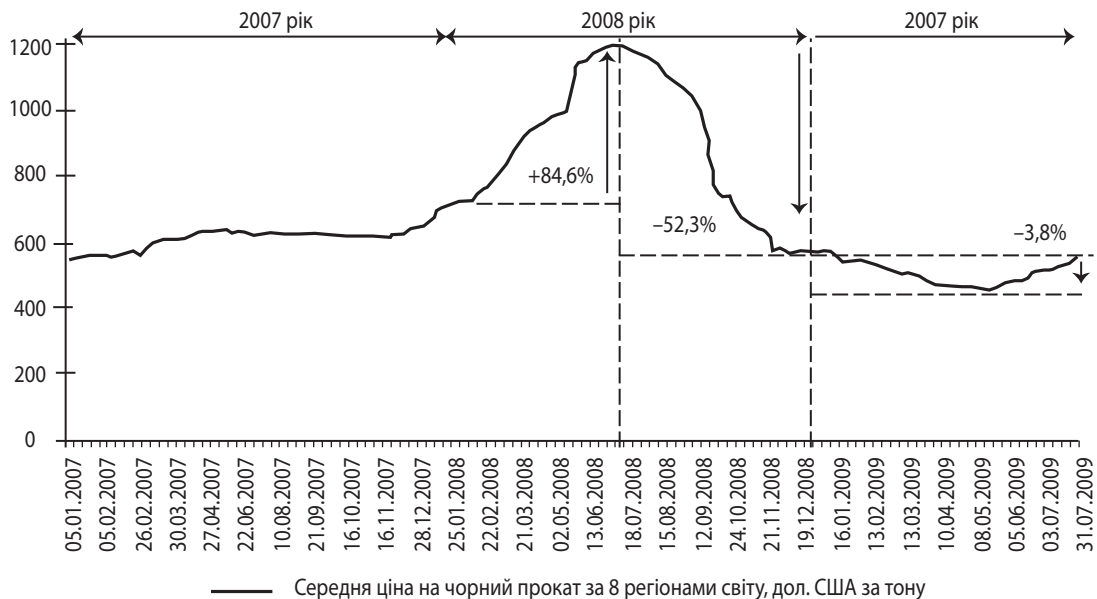

Рис. 10. Динаміка цін на продукцію металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів за країнами Євросоюзу, дол США/т [32]

проміжного споживання в цілому за національною економікою, як це подано на рис. 11. Зважаючи на те, що ця частка у 2006 р. становила 60,5% (зменшилася порівняно з попереднім періодом на 0,8%), можна стверджувати, що схильність національної економіки до поширення інтеграційних процесів висока.

Розширити аналіз показаної на рис. 11 структури можна, оцінивши прямі та повні витрати на 100 грн випуску власної продукції. Проведений аналіз первинних даних щодо витрат на випуск продукції металургійними підприємствами України показав, що вони переважно спрямовували власні ресурси на залучення результатів господарювання підприємств таких видів діяльності, як видобуток корисних копалин (прямі витрати, тобто попит певного виду економічної діяльності на продукцію інших галузей, становили у 2006 р. 10,6 грн на 100 грн власної продукції), виробництво коксу (прямі витрати – 6,9 грн), виробництво електроенергії (прямі витрати – 4,7 грн) та власне металургія (прямі витрати – 26,2 грн). Повні витрати (складаються із суми прямих витрат плюс сума всіх попередніх витрат,

здійснених через інші галузі) за переліченими видами економічної діяльності становили у 2006 р. 16,2 грн, 10,5 грн, 12,0 грн та 142,3 грн відповідно. Для виробництва машин та устаткування прямі витрати металургійного виробництва у 2006 р. становили 12,8 грн (повні – 27,0 грн) на 100 грн власної продукції.

Також аналіз співвідношень між виробництвом суб'єктами господарювання певної продукції та сукупною потребою в цій продукції дав змогу визначити внесок кожного з видів економічної діяльності у формування поданої на рис. 11 вартісної структури економіки. Такий внесок, наведений у табл. 3, визначається через виділення як суми проміжного споживання кожного з видів економічної діяльності, так і суми товарних потоків, що формують проміжне споживання в економіці.

За результатами проведеного аналізу також визначено, що власні витрати підприємств металургії коливаються від 22,8 грн у 2001 р. до 26,1 грн у 2006 р. на 100 грн власної продукції. При цьому оптимізація технологічних та виробничих процесів дала змогу зменшити в металургійному ви-

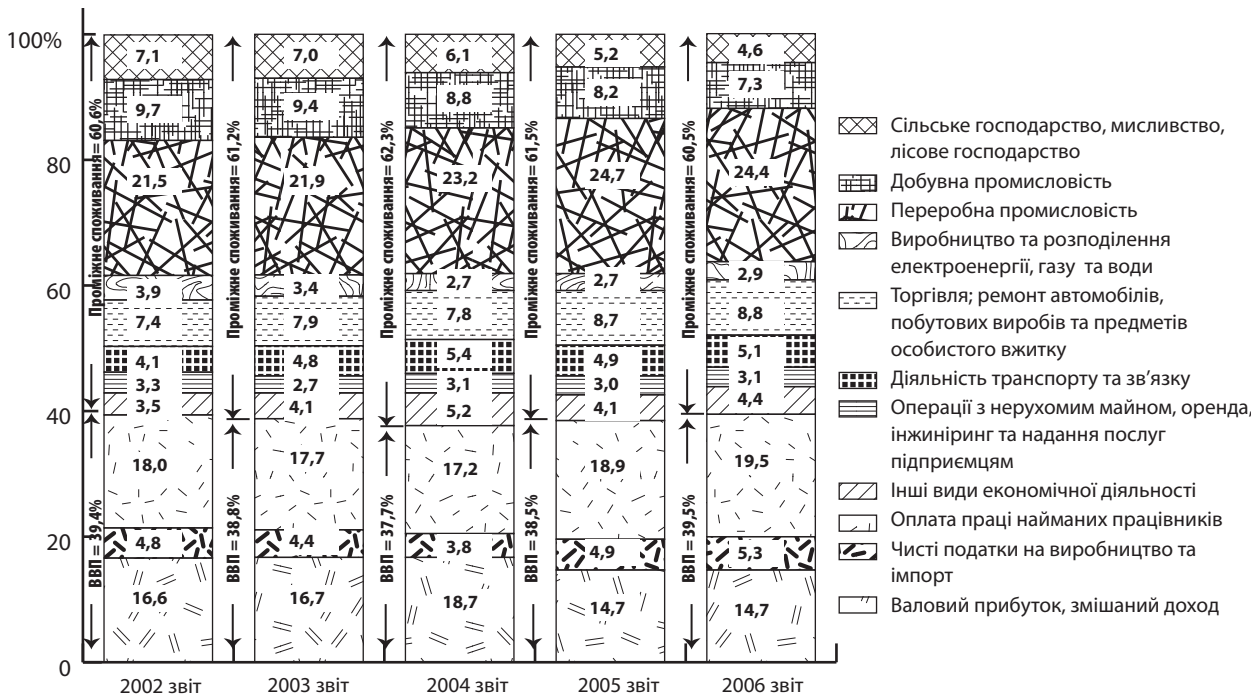

Рис. 11. Вартісна структура випуску в економіці, % [4]

Таблиця 3

Види економічної діяльності з найбільшим впливом на формування проміжного споживання [4, с. 20]

Вид економічної діяльності	Структура проміжного споживання			
	у розрізі видів економічної діяльності, %		за товарними потоками, %	
	2006 р.	Середнє за 2001–2005 рр.	2006 р.	Середнє за 2001–2005 рр.
Усього проміжне споживання	100	100	100	100
Металургійне виробництво	13,3	13,2	14,5	12,8
Виробництво харчових продуктів	13	14,5	8,6	7,4
Машинобудування	9,1	7,7	7,4	10,7
Сільське господарство	7,9	10,5	6,7	9,2
Торгівля	6,4	5,5	6,6	5,2
Продукти нафтопереробки	5,3	5,9	6,5	5,8
Будівництво	5,2	3,7	5,5	4,9
Хімічна промисловість	5,0	4,6	5,3	4,7
Діяльність транспорту	4,5	4,5	5,0	5,7
Інші	30,3	29,8	33,9	33,7

робництві витрати на енергетичні та неенергетичні матеріали, як наслідок, частка проміжного споживання у 2006 р. у випуску металургії зменшилася до 77,7%. Це було зумовлено насамперед зменшенням прямих витрат на продукцію видобутку неенергетичних матеріалів до 10,6%, вуглеводнів – до 3,3%, вугілля та торфу – до 2,8%. У значній мірі суттєве подорожчання енергоресурсів було нівельовано у металургійному виробництві поліпшенням зовнішньоекономічної кон'юнктури на продукцію галузі та оптимізацією енергетичної складової собівартості [4, с. 18]

Незважаючи на значний внутрішній попит на кокс та металеві руди з боку металовиробників, у вартісній структурі випуску спостерігалось зменшення витрат на виробництво коксу (на 3,7 відсоткового пункту) та неенергетичних корисних копалин (на 2,9 відсоткового пункту), що пов'язано із сировинною обмеженістю в країні цих видів продукції. Як наслідок, за підсумком 2006 р. у структурі проміжного споживання металургійного виробництва спостерігалось зростання частки імпорту коксу (на 3,6 відсоткового пункту). Крім того, значною залишалась

частка імпортованої продукції неенергетичних матеріалів та металевих руд (табл. 4). Це говорить про значний рівень імпортозалежності металургійної галузі від цих ви-

дів продукції [4, с. 51]. Таку імпортозалежність можна розглядати як одну з передумов поширення інтеграційних процесів у ГМК.

Таблиця 4

Частка імпортованих матеріалів у металургійному виробництві в структурі проміжного споживання, % [4, с. 52]

Частка імпортованої продукції	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Металургія	52,0	44,2	36,0	30,6	28,1
Неметалеві мінеральні вироби	6,9	8,0	9,5	8,7	8,9
Коксівна продукція	15,9	12,4	15,7	8,3	11,9
Неенергетичні матеріали	35,7	50,6	33,3	28,0	23,8

Іншим стимулом для розвитку інтеграційних процесів є показане в табл. 5 зростання рівня використання імпортованої металопродукції в процесі виробництва у машинобудуванні та будівництві. Таке зростання, перш за все, пов'язано із економічною привабливістю імпортованих матеріалів як

за якістю, так і за ціновими параметрами. Відповідно й устанавлення транскордонних коопераційно-інтеграційних зв'язків сприятиме швидшому покращенню ситуації в національному ГМК.

Таблиця 5

Частка імпортованої металургійної продукції в структурі проміжного споживання деяких видів економічної діяльності, % [4, с. 53]

Галузь	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	У середньому за 2002–2005 рр.	2006 р.
Машинобудування	54,0	51,9	35,2	34,7	44,0	48,0
Будівництво	23,2	23,2	18,8	56,4	30,4	43,6

Також до інтеграційних стимулів можна зарахувати те, що в структурі використання металургійної продукції впродовж 2003–2006 рр. спостерігалася стійка тенденція до збільшення проміжного споживання (табл. 6): порівняно з 2005 р. вона збільшилась на 2,4 відсоткового пункту. Збільшення частки проміжного споживання відбулось як через зростання внутрішнього попиту з боку машинобу-

дування (на 0,3 відсоткового пункту), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (на 0,8 відсоткового пункту), самого металургійного виробництва (на 1,9 відсоткового пункту), так і збільшення частки витрат на послуги торгівлі (на 0,8 відсоткового пункту) та транспорту (на 0,9 відсоткового пункту), що свідчить про активну маркетингову політику щодо просування своєї продукції на ринку.

Таблиця 6

Структура використання продукції металургійного виробництва, %

Рік	Проміжне споживання	Витрати на кінцеве споживання домашніх господарств	Валове нагромадження капіталу	Експорт	Імпорт	Використання
2001	45,9	1	-3,2	74,1	-17,8	100,0
2002	48,3	0,8	-2	69,1	-16,2	100,0
2003	42,3	0,7	-0,3	70,4	-13,1	100,0
2004	45,6	0,7	-2,9	68,6	-12,0	100,0
2005	47,6	0,4	3,2	63,1	-13,0	100,0
2006	50,0	0,5	2,5	60,4	-13,4	100,0

Означені тенденції розвитку світового та національного гірничо-металургійного комплексу значною мірою сприяють активізації інтеграційних процесів. Дослідники відзначають різні підходи до виділення причин старту проекту утворення ІСБ. Деякі з цих причин притаманні будь-

якій економічній системі в цілому, деякі – властиві лише ГМК. Найчастіше в економічній літературі як інтеграційне підґрунтя розглядають технологічну доцільність. При цьому враховують позначені на рис. 12 взаємозв'язки суб'єктів ГМК.

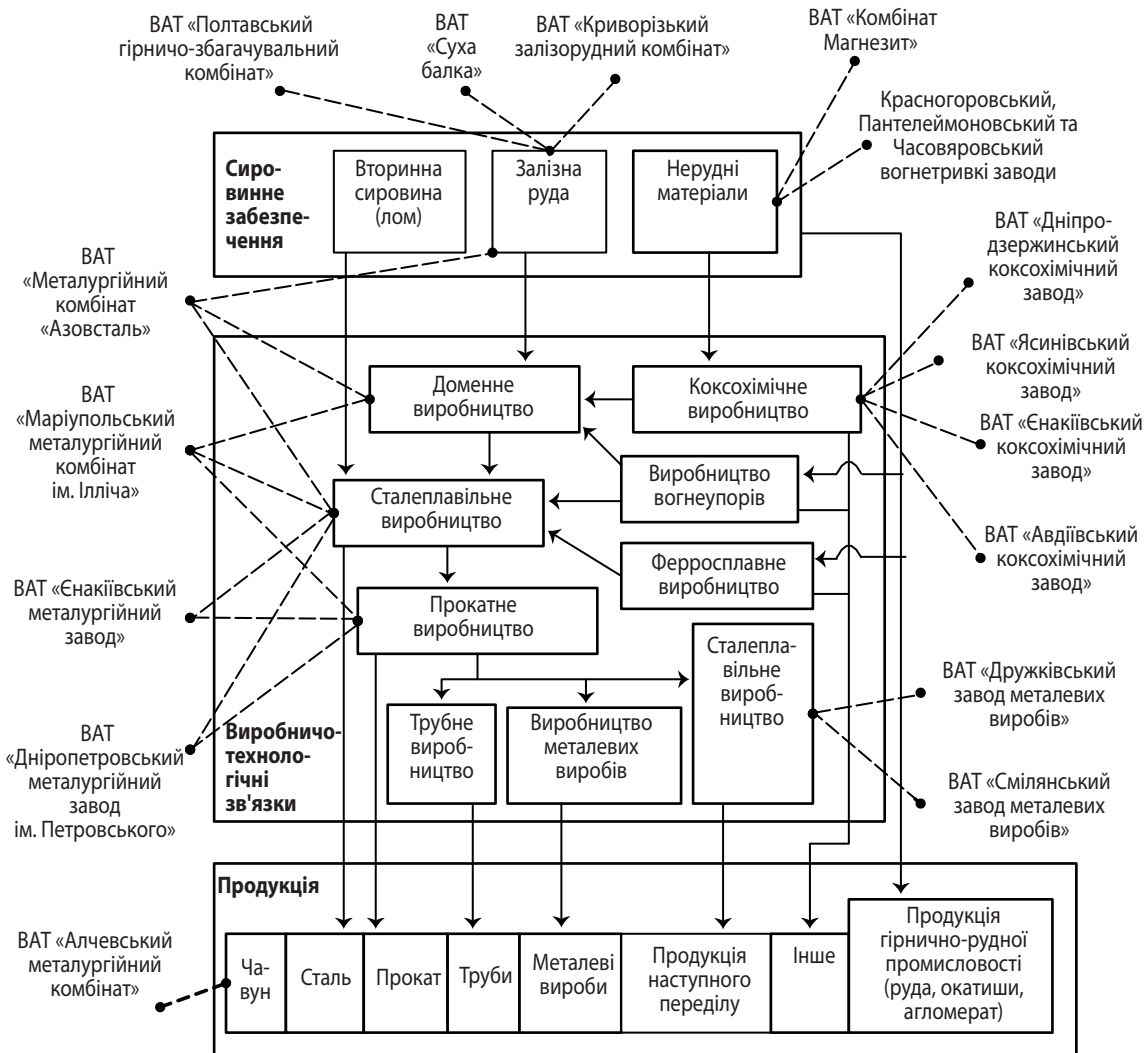

Рис. 12. Основні взаємозв'язки, що визначають виробничо-технологічну структуру національного ГМК та можливих учасників інтеграційних процесів

У теоретичному аспекті первинну роль технологічного підґрунтя (інтеграція як така організація виробництва, що дає змогу, завдяки збалансованості нововведень, синхронізації бізнес-процесів на підґрунті їхньої технологічної зумовленості й додатковості переваг спеціалізації та диференціації виробництва, панувати на ринку) утворення ІСБ доводять такі автори як, наприклад, П. Самуельсон [33], Й. Шумпетер [34; 35], Л. Вальрас [36], Дж. Хікс [37]. Сутність технологічного підґрунтя утворення ІСБ зводиться до мінімізації витрат через встановлення раціональних «границь фірми». При цьому А. Я. Бутиркін [38, с. 10] розглядає ІСБ як структуру, що оптимізує витрати за певного обсягу виробництва, зумовленого наявними технологічними особливостями. Розвиваючи це положення, П. Гольцшак [39] потребу утворення ІСБ в рамках технологічного підходу обґрунтовує виникненням ефектів економії від масштабу (зниження витрат на одиницю зробленої продукції в розподілі постійних витрат на дедалі більшу кількість зробленої продукції) та економії від розмаїтості (поєднання декількох різних видів вироб-

ництва, використання того самого ресурсу або технології одночасно в декількох процесах або орієнтації на додатковість у характері попиту).

Критичну важливість технології М. Уорнер та М. Віцель пояснюють тим, що лише вона робить можливим саме існування ІСБ [40, с. 33], але тільки в разі її узгодження зі стратегічними, організаційними й культурними потребами компанії [40, с. 74]. Відповідно й можливість реалізації інтеграційних процесів виявляється залежною від якості організації управління ними. Розширенням технологічного підходу є обґрунтована в [41, с. 91] концепція технологічних факторів, яка також пояснює інтеграційні тенденції через технологічні імперативи, але орієнтується на взаємодію через укладання двосторонніх контрактів та «економію від швидкості» завдяки кращій управлінській координації більш високоорганізованою структурою. Головною перевагою в цьому випадку стає орієнтація на конкурентні переваги, отримані за рахунок часу впровадження інновацій (часу виробництва чи переробки сировини та економії часу в ході створення нових видів продукції).

З емпіричного погляду важливість технологічного підґрунтя підтверджується розглянутою спрямованістю підприємств ГМК на випуск проміжної продукції. Дійсно, основу ГМК становлять підприємства з повним технологічним циклом, які випускають чавун, сталь, прокат. Такі підприємства можуть або мати власне агломераційне та коксохімічне виробництво, або залучити ці типи виробництв через системи інтеграційно-коопераційних зв'язків. При цьому до складу інтегрованих утворень можуть залучатися суб'єкти господарювання з суміжних галузей, відповідно до означених на рис. 13 зв'язків.

Ураховуючи означену на рис. 13 схему взаємозв'язків галузей можна виробити стимули до інтеграції, пов'язані з технологічним підґрунтям, як це зроблено в табл. 7. Особливу увагу при цьому варто приділити взаємодії в межах інтеграційної площини «кокс – руда – чавун», де безпосередньо технологічне підґрунтя утворення ІСБ доповнюють параметри ресурсної залежності суб'єктів господарювання (розташовані в єдиному логістичному ланцюзі створення вартості) один від одного.

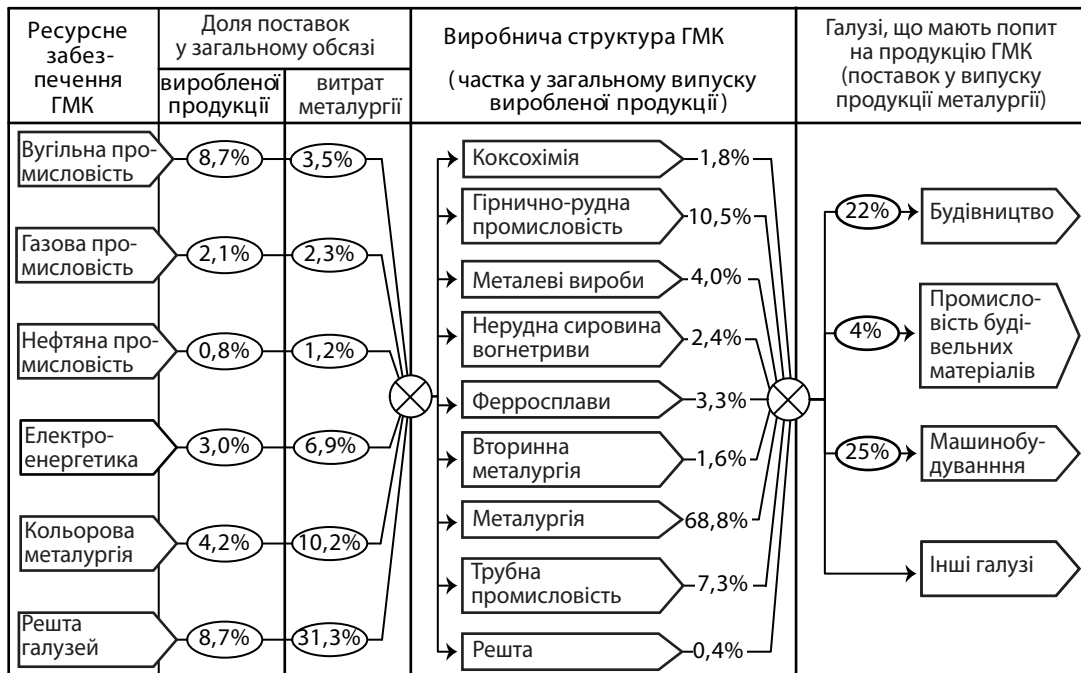

Рис. 13. Схема основних міжгалузевих потоків ГМК (на основі [41])

Література

- Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки / С. Єрохін // Економіка України. – 2002. – № 10, 11.
- Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid=2AB4D1476979470B46D4DCBFECF1065?art_id=67333&cat_id=57966
- Ильин А. Надо стать крупнее. Украинские металлотрейдеры ищут новые формы выживания / А. Ильин // Экономические известия. – 2009. – № 130 (1128).
- Структурні співвідношення в економіці України за даними таблиць «витрати – випуск» за 2001–2006 роки. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.kmu.gov.ua
- Дружерученко К. Робочий механізм / К. Дружерученко // Український діловий тижневик «Контракти». – 2008. – № 3. – С. 17–23.
- Металургія України: розвиток виробництва та науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/bookmarket/gmk2007/1/2.html>
- Голбан Ю. Железные обязательства: краткий обзор эмитентов облигаций 2-го эшелона горно-металлургического сектора [Электронный ресурс] / Ю. Голбан. – Режим доступа: <http://www.sobinbank.ru>
- Гончарова О. М. Конкурентоспроможність металургійних підприємств як фактор стратегічного розвитку національної економіки / О. М. Гончарова // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2008. – № 15. – С. 268–274.
- Алексеев И. В. Интеграційні тенденції в розвитку підприємств / І. В. Алексеев, М. В. Ольшанська // Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики: монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 97–114.
- Владимирова И. Г. Организационные формы интеграции компаний / И. Г. Владимирова // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 6. – С.
- Бутыркин А. Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности: научная монография / А. Я. Бутыркин. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.
- Михайлівська О. В. Спеціальні економічні утворення в системі міжнародних інтеграційних процесів: монографія / О. В. Михайлівська. – К.: Кондор, 2005. – 198 с.

Кооперативно-технологічне підґрунтя й стимули до утворення інтегрованих структур бізнесу в ГМК

Ознака	Характеристика
1	2
Ресурсне забезпечення, дефіцит сировини чи ресурсна залежність від постачальника	Обсяги видобутку коксівного вугілля на Україні не достатні для покриття потреб виробників коксу. Близько 25% сировини надходить через імпорт. Тому доречно є інтеграція у формі створення вертикально-інтегрованих структур із залученням найкращих постачальників сировини
Покращення якості належної до технологічного ланцюга сировини	Можлива як інтеграція до складу інтегрованого утворення постачальника з вигіднішими параметрами сировини, так і спільна з постачальником робота щодо розвитку його виробництва (для забезпечення додержання параметрів та вимог саме того технологічного ланцюга, куди інтегровано постачальника)
Подолання вад у плануванні перебігу реалізації проектів з технологічної інтеграції	Передавання частини раніше запланованих за певним проектом обсягів до інтеграційної взаємодії (зокрема як контрактів-відносин). Передавання на аутсорсинг операцій, які не належать до технологічного ядра цієї інтегрованої структури бізнесу чи окремого суб'єкта господарювання, але потрібні для підтримки обраної технологічної стратегії
Покращення транспортної та логістичної підтримки технологічного ланцюга	Можливе або залучення до складу інтегрованого утворення спеціалізованих транспортних компаній (PL-провайдерів), або сприяння ІСБ покращенню транспортної та логістичної інфраструктури, які належать до областей життєдіяльності ІСБ
Розробка інновацій і стратегії інноваційного технологічного оновлення	Подолання проблем технологічної залежності через інтеграцію з науково-дослідними установами як у рамках одного утворення, так і завдяки договорам про співпрацю з фінансуванням з боку ІСБ. Брак фінансування великих наукових розробок, що мають галузеве значення; брак механізму стимуляції впровадження інновацій
Реалізація проектів впровадження інновацій та забезпечення трансферу інноваційного знання	Упровадження інновацій або залучення нових знань (трансферт технологій) часто потребує значних фінансових витрат або витрат, що виникають через втрату звичних стратегічних зон господарювання. Технологічна інтеграція дає змогу як захистити наявні зони ринку чи вийти на нові ринки збуту, так і забезпечити співпрацю з новими контрагентами (стейкхолдерами)
Фінансування розвитку, модернізації виробництва (синергія з квадрантом «дійна корова» стратегічної матриці БКГ) і покращення конкурентної позиції	Через незадовільний технічний стан основних фондів (ОФ) більшості підприємств ГМК та недосконалу інвестиційну політику галузі є можливість втрати позицій на зовнішньому та внутрішньому ринках (особливо в рамках інтеграційних процесів України до СOT і ЄС). Оновлення потребує значних інвестицій, як у вигляді фінансових ресурсів, так і у формі інтелектуального капіталу. Інтеграційні відносини спроможні забезпечити або трансферт технологій, або переорієнтацію частини процесів на потужності процесу
Вирішення проблем нормативного чи інституціонального регламентування	Узгодження параметрів технологічного процесу чи якості належної сировини можна легко регламентувати через упровадження єдиних корпоративних стандартів співпраці раніше незалежних і юридично відокремлених суб'єктів господарювання
Владне пригнічення через ресурсну залежність	Постійне зниження видобутку коксового вугілля й розширення потреб призводить до монополії постачальників, особливо коли вони належать до складу ІСБ-конкурентів. ІСБ через злиття або кооперацію з постачальниками сировини одержують доступ до дешевших джерел, ніж пропонує ринок
Отримання переваг у веденні інформаційної війни та консолідація інформації про технологію виробничої діяльності	Інтеграційне взаємопроникнення окремих суб'єктів господарювання може сприяти появі спільного поля інформаційної взаємодії (зокрема через охарактеризоване у [18] створення систем взаємного моніторингу). Обмін інформацією може бути вигідним як для окремих агентів, так і для спільного узгодження параметрів використовуваної технології для здобуття консолідованих переваг у конкурентній боротьбі
Перегляд параметрів і складових технологічного й логістичного ланцюгів	Поява технологічно привабливих об'єктів внаслідок кризових тенденцій чи вад в організації управління інших суб'єктів ГМК, залучення яких до співробітництва чи М&А раніше було неможливе або ускладнене високим потенціалом об'єкта-цілі
Можливість виходу на нові ринки збуту	Недостатня розвиненість внутрішнього ринку металопродукції за наявності потужного металургійного комплексу. Високий попит зовнішніх ринків на традиційний асортимент продукції ГМК. Брак потрібного обсягу замовлень, які компенсують витрати на розроблення та освоєння нових видів продукції
Транснаціональні взаємини	Показана в табл. 4 імпортозалежність ГМК та доведена в табл. 5 зростання рівня використання імпортової металопродукції в процесі виробництва в машинобудуванні та будівництві. Російській групі «Євраз» належать в Україні ГЗК «Суша Балка» (99,25%), Дніпропетровський метзавод ім. Петровського (95,57%), коксохімі «Баглейкокс» (93,74%), «Дніпрококс» (98,65%), Дніпродзержинський КХЗ (93,83%) і Південний ГЗК [5]

1	2
Економія від швидкості	Прикладом є укладення між урядом та провідними підприємствами ГМК меморандуму про порозуміння, який певною мірою звужує зону компромісів у реалізації державної промислової політики (наприклад скасування санкцій за перевитрату енергетичних ресурсів в обмін на регулювання цін на перевалку металевих виробів у портах)
Енергомісткість	Застаріла мартенівська технологія (54,5% світової кількості мартенів) розливки сталі на Україні спричиняє надмірні витрати енергії та ресурсів. «Метал Стіл» планує інвестувати в модернізацію виробництва 2 млрд дол США до 2012 р. задля повної відмови від мартенівського виробництва [8, с. 272]
Споживання газу	Завдяки встановленню надійних інтеграційних відносин з «Укргазэнерго», «Укрнафта» та «Газпром», ТОВ «Метінвест Холдинг», яке споживає 3% (2,2 млрд куб. м) від загального обсягу річного газоспоживання в Україні, отримало ліцензію Національної комісії регулювання електроенергетики на постачання природного газу за нерегульованим тарифом

13. Пилипенко А. А., Ярошенко І. В. Організація управління інтегрованими структурами бізнесу в контексті збалансованої системи показників : монографія / А. А. Пилипенко, І. В. Ярошенко. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 152 с.
14. Хачатуров А. Е., Белковский А. Н. Современный интеграционный менеджмент / Е. А. Хачатуров, А. Н. Белковский. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 272 с.
15. Шатраков А. Ю. Стоимость предприятий при интеграционном процессе / А. Ю. Шатраков, Н. И. Комков, А. А. Мерсиянов, М. А. Шамин. – М. : Экономика, 2008. – 350 с.
16. Хозяйственный кодекс Украины // Все о бухгалтерском учете. – 2003. – № 85. – С. 6–96.
17. Семь нот менеджмента. – 3-е изд., доп. – М. : Журнал Эксперт, 1998. – 424 с.
18. Пушкарь А. И., Жуков Ю. Е., Пилипенко А. А. Стратегические группы предприятий: концепция, методология, управление : научное издание / А. И. Пушкарь, Ю. Е. Жуков, А. А. Пилипенко. – Х. : Кросс-Руд, 2006. – 440 с.
19. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. / М. Портер ; под ред. и с предисловием В. Д. Щекина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
20. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
21. Портер М. Конкурентное преимущество : как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
22. Портер М. Конкурентная стратегия : методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
23. Михайленко О. Методологічні аспекти структурування національної економіки і національного ринку / О. Михайленко // Економіка України. – 2003. – № 5.
24. Кулицький С. Оцінка перспектив розвитку української чорної металургії за умов зростання цін на природний газ / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2007. – № 7. – С. 25–42.
25. Офіційний сайт Міністерства статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
26. Дружерученко К., Шкарпова О. Зливайся хто може! / К. Дружерученко, О. Шкарпова // Український діловий тижневик «Контракти». – 2009. – № 31.
27. Річний звіт за 2008 рік Першої фондової торговельної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfts.com/uk/yearly-reports/?get_file=163
28. Сражения за рынок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economica.com.ua/metal/article/619969.html>
29. Металургія: криза поглиблюється!? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kuchma.org.ua/institute/monitoring/4a1f8e841bb5c/#2>
30. Ярошенко Я., Молдовано О. Металургія виходить з кризи? [Електронний ресурс] / Я. Ярошенко, О. Молдовано. – Режим доступу: <http://www.economica.com.ua/metal/article/620073.html>
31. Савицкий А. Металлургия возвращает утраченные позиции / А. Савицкий // День. – 2009. – № 139. – С. 3–4
32. Данілішин Б. Позитивна динаміка промислового виробництва свідчить про відновлення української економіки [Електронний ресурс] / Б. Данілішин. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=137400&cat_id=38461
33. Самуэльсон П. Э. Экономика / П. Э. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус – М. : Вильямс, 2009. – 1360 с.
34. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательства, прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; пер. с нем. под ред. В. С. Автономова и др. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
35. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер. – М. : Економіка, 1995. – 540 с.
36. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии или теория общественного богатства / Л. Вальрас. – М. : Изограф, 2000. – 448 с.
37. Хикс Дж. Стоимость и капитал / Дж. Хикс. – М. : Прогресс, 1988. – 192 с.
38. Бутыркин А. Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности : научная монография / А. Я. Бутыркин. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.
39. Готтшальк П. ИТ-аутсорсинг: построение взаимовыгодного сотрудничества / П. Готтшальк, Х. Соли-Сетере. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 390 с.
40. Уорнер М., Витцель М. Виртуальные организации. Новые формы ведения бизнеса в XXI веке / М. Уорнер, М. Витцель. – М. : Добрая книга, 2005. – 296 с.
41. Буданов И. А. Черная металлургия в российской экономике / И. А. Буданов. – М. : МАКС-ПРЕСС, 2002.